

גוי ופרה אדומה

מים ראשונים: לאחר שהשלמנו את הדף, מצאנו שכבר נדרשנו לנושא וכתבנו דברים דומים בדברינו משה, ר' אליעזר פרה אדומה לפני מספר שנים. אך נראה שגם ותיקי שואבי המים ייחזרו מהדברים החדשים ישנים אשר צפנו להם, וכבר אמרו חכמים: "אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש" (חגיגה דף ג ע"א), וכן אמרו בתלמוד ירושלמי מסכת ראש השנה פרק ג הלכה ה: "דברי תורה עניינים במקומן ועשירים במקום אחר".

ספרי זוטא במדבר פרק יט – הגוי שניסה לרמות את הזקנים

"אשר אין בה מום" - מגיד שהיא נפסלת במום. מיכן אמרו: כל המומין הפוסלין במוקדשין פוסלין בפרה.¹ "אשר אין בה מום" - לרבות שהיה בה מום וחיה ומקומו ניכר הרי זה מום ... קשרה במוסרה הרי זו כשרה, קיפלה ונתנה בין קרניה הרי זו פסולה ... מעשה שירדו זקני ירושלים אצל גוי אחד ששמעו שפרה אדומה אצלו ושמעו עליהם באלף זהובים. אמר: למחר היהודים אומרים "אשר לא עלה עליה עול". היה מניח עליה עול על צוארה. אמרו לו: הוציאה אלינו ונתנו לו אלף זהובים.² הוציאה להן. אמרו לו: אפילו אתה נותנה לנו חנם, אין לנו בה הנאה. החזר לנו את הדמים. כיון שלקחו הימנו את הדמים, עלה לראש הגג ונפל ומת. סימן היה לחכמים ששתי שערות היו בכתפה שתי וערב, ובשעה שעולה עול על צוארה היו נושרות והיו עיניה בולטות למקום קנין.³

מסכת פרה פרק ג משנה ה – כמה פרות אדומות עשו

... ומי עשאים? הראשונה עשה משה והשנייה עשה עזרא וחמש מעזרא ואילך, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: שבע מעזרא ואילך.⁴ ומי עשאים? שמעון הצדיק ויוחנן כהן גדול עשו שתיים שתיים. אליהו וענין בן הקוף וחנמאל המצרי וישמעאל בן פיאבי עשו אחת אחת.⁵

מסכת קידושין דף לא עמוד א – דמא בן נתינה מאשקלון

אמר רב יהודה אמר שמואל, שאלו את ר' אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו, בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכו, ורב כהנא מתני: בשמונים ריבוא, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו, ולא ציערו. לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו, שנולדה לו פרה אדומה בעדרו. נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם: יודע אני בכך, שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנים לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא.⁶

¹ שלעניין מומים הפוסלים, דין פרה אדומה הנעשית מחוץ למקדש כדין קרבנות המובאים למזבח.
² לפי הסיפור כאן, חכמים האמינו לו ושלמו לו לפני שהוציא להם את הפרה, במעין "תקיעת כף" או תשלום על החשבון. אח"כ כשגילו שהוא רימה אותם, תבעו ממנו את הכסף בחזרה ואמרו: "החזר לנו את הדמים" (והוא אכן החזיר). ואולי יש לקרוא כאן: וניתן לך אלף זהובים. כל הסיפור כאן הוא קצר ונראה קטוע ויושלם בנוסח הרחב של פסיקתא רבתי להלן.

³ למקום העול שמכוון אותה לחרישה בנר. כך נראה להבין. עיקר עניינו של מדרש ההלכה הזה (ספרי זוטא במדבר) הוא דיני מומים בפרה אדומה: "אשר אין בה מום", ולצורך זה הוא מספר בקצרה על גוי שניסה לרמות את החכמים שבאו לקנות ממנו פרה אדומה. כבר ממנו אפשר ללמוד שגויים הכירו את מנהג היהודים לצרוך פרה אדומה לצרכי המקדש, את נכונותם לשלם כמעט כל מחיר בעבורה וגם את ההלכה של פסילתה במום, כולל שימת עול שלכאורה אפשר להסתיר בקלות. עניין מומים בקרבנות היה מוכר גם לגויים, ראה גמרא גיטין נו ע"א, בסיפור על קמצא ובר קמצא שהטיל מום בקרבן "בדוקין שבעין, דוכתא דלדידן הוה מומא ולדידהו לאו מומא הוא", אך האם פרה אדומה נחשב בעיני הגויים למקרה "מיוחד" שונה ומוזר בעיניהם מהקרבנות שגם הם נהגו, ומבין השורות ניתן ללמוד גם על לגלוג של הגוי על כל העניין? ראו במדבר רבה יט ח על הגוי שאמר לרבן יוחנן בן זכאי: "דברים אלו שאתם עושים נראים כמין כשפים", בדברינו לא לו דחית בקנה לנו מה אתה משיב בפרשת חוקת.

⁴ נוסף על השתיים שעשו משה ועזרא, היינו תשע פרות אדומות: "והעשירית, יעשה המלך המשיח במהרה בימינו אמן כן יהי רצון" (פירוש רמב"ם על המשנה שם)

⁵ מעניין שאת רוב הפרות עשו בימי בית שני. אם לא נאמר שאפר פרה אדומה שעשה משה (נכון יותר אלעזר הכהן עפ"י משה) הספיק באופן פלאי לשנים כה רבות, נראה שיש כאן עדות ברורה שבימי בית שני הקפידו יותר על דיני טהרה ולא רק כהנים (חבר הוא מי שאוכל חולין בטהרה, תוספתא דמאי ב ב). לא ניכנס כאן לנסות לתארך את הסיפור לעיל ואלה שיבואו להלן אם כולם עוד במן בית שני, או שמא גם לאחר חורבן המקדש. שימו לב לאזכור "חכמים" שבסיפורים.

⁶ כאן, מצטיירת לנו דמות אחרת לגמרי של גוי ערכי שנראה שמכבד לא רק את אביו, אלא גם את היהודים ומנהגיהם. הנושא המרכזי כאן הוא מצוות כיבוד אב ואם שהיא ערך מקובל ומשותף לתרבויות רבות. ראו בגמרא קידושין שם בסמוך ממש לסיפור זה ואולי כפתיח לו, את יחס הגויים לעשרת הדברות: "בשעה שאמר הקב"ה אנכי ולא יהיה לך, אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שאמר כבוד את אביך ואת אמך, חזרו והודו למאמרות הראשונות". הגמרא שם אמנם מסיימת באמרה: "גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה", היינו שכיבוד אב ואם שמקוים בגלל ציווי התורה (אצל יהודי) גדול מכיבוד אב ואם המקוים בשל ערך או רגש אנושי (אצל גוי), אבל המוטיב המרכזי ברור ומי שמכבד מושכלות בסיסיות כמו אב ואם, יכבד גם אחרים זרים לו, כולל

תלמוד ירושלמי מסכת פאה פרק א הלכה א – דמה בן נתינה בנוסח הירושלמי

שאלו את רבי אליעזר: עד היכן הוא כיבוד אב ואם אמר להן: ולי אתם שואלין? לכו ושאלו את דמה בן נתינה. דמה בן נתינה ראש פטרכולי היה.⁷ פעם אחת היתה אמו מסטרתו בפני כלכולי שלי ונפל קורדקון שלה מידה והושיט לה שלא תצטער. אמר רבי חזקיה: גוי אשקלוני היה וראש פטרכולי היה, ואבן שישב עליה אביו לא ישב עליה מימיו. וכיון שמת אביו עשה אותה יְרָאָה שלו.⁸ פעם אחת אבדה יְשִׁפָּה של בנימן.⁹ אמרו: מי יש לו אבן טובה כזו? אמרו: יש לדמה בן נתינה. לכו אליו ופסקו איתו במאה דינר. הלך וביקש להביאה להם ומצא את אביו שישן. יש אומרים שמפתח התיבה הייתה באצבעותיו של אביו ויש אומרים שרגלו של אביו הייתה פשוטה על התיבה. ירד אליהם ואמר להם: איננו יכול להביאה לכם. אמרו: שמא הוא רוצה כסף נוסף. העלו למאתיים, העלו לאלף. כיון שהתעורר אביו משנתו, ירד והביאה להם. רצו לתת לו בסכום האחרון (שפסקו לו) ולא קיבל עליו. אמר: מה אני מוכר לכם כבודו של אבא בכסף? איני נהנה מכבוד אבותי כלום. מה פרע לו הקב"ה שכר? אמר רבי יוסי בי רבי בון: בו בלילה ילדה פרתו פרה אדומה ושקלו לו כל ישראל משקלה זהב ונטלוה. אמר רבי שבתי: כתיב: וּמִשְׁפָּט וְרֵב צְדָקָה לֹא יֵעָנֶה? (איוב לו כג) - אין הקב"ה משהא מתן שכרן של עושי מצות בגוים.¹⁰

מסכת עבודה זרה דף כג עמוד ב – מסיפור דמה בן נתינה לקביעת ההלכה

גופא, תני שילא: מאי טעמא דרבי אליעזר? דכתיב: "דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה" (במדבר יט כ) - בני ישראל יקחו, ואין העובדי כוכבים יקחו.¹¹ אלא מעתה, "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה" (שמות כה ב) – הכי נמי דבני ישראל יקחו, ואין העובדי כוכבים יקחו!¹² ... והאמר רב יהודה אמר שמואל, שאלו את ר' אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון ודמא בן נתינה שמו, פעם אחת בקשו ממנו אבנים לאפוד בששים רבוא שכר, רב כהנא מתני: בשמונים רבוא, והיו מפתחות מונחות תחת מראשותיו של אביו ולא צערו! ... ועוד, קתני סיפא: לשנה אחרת נולדה לו פרה אדומה בעדרו, נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם: יודע אני בכס שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, עכשיו איני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל אבא! - התם על ידי תגרי ישראל זבון.¹³

דיניהם ומנהגיהם. נראה עוד לדרוש שלא בכדי מחבר המדרש מצווה מושכלת וברורה לכל עם מצווה שהיא בבחינת [חוקה חקקתי](#) [גזירה גזרתי](#) שגם שלמה החכם מכל אדם לא השכיל לעמוד על סודה וטעמה.

⁷ המילה הנכונה היא פטרכולי שפירושו סנטור, נושא משרה חשוב magistrate מקומי שמן הסתם היה גם איש עשיר. עפ"י Jastrow

⁸ היינו הפך אותה לעבודה זרה. התרגום לעברית של הירושלמי שלהלן נעשה בעזרת פרשני הירושלמי אך כולו באחריותנו.

⁹ בגמרא קידושין לעיל, וכן בעבודה זרה להלן (שניהם מהתלמוד הבבלי) מדובר באבן לאפוד, בו היו שתי אבנים שעל כל אחת מהן היו חקוקים שמות שישה שבטים. אך בירושלמי מדובר באבן ישפה שמאבני החושן, האבן האחרונה של בנימין שעליה היה חקוק: "בנימין שבטי ישורון". ראה דברינו [ונשא אהרון את שמות בני ישראל](#) בפרשת תצוה.

¹⁰ וכן הוא בלשון זהה בירושלמי קידושין פרק א הלכה ז, אך אנו העדפנו את נוסח מסכת פאה בשל אזכורו של ר' אליעזר (בן הורקנוס) בראש העניין, כמו בנוסח הבבלי לעיל ולהלן. כך או כך, ממקורות אלה עולה דמות שונה של גוי ביחסו לפרה אדומה של היהודים, לא מרמה ואולי גם לא מלגלת. ברוח דומה ראה גם גלגולו של המדרש בדברים רבה א טו, שהוא כך נראה, על בסיס הירושלמי שהבאנו כאן.

¹¹ בעקבות המשנה בראש פרק שני של מסכת עבודה זרה, הדנה בדיני הרחקה שונים מגויים עובדי עבודה זרה, מתגלגלת הגמרא לנושא לקיחת בעלי חיים מהם (בקניה) לקרבנות לבית המקדש (שפשיטא עפ"י ברייתא שהגמרא מביאה שם שמות) ומשם למחלוקת בין ר' אליעזר וחכמים אם מותר לקחת פרה אדומה מגוי או לא כפי שמופיע במשנה פרה פרק ב משנה א.

¹² לפי שיטת ר' אליעזר (נכון יותר איך שרב שילא האמורא מסביר אותה עפ"י הפסוק: "ויקחו"), אם אסור לקחת מהם פרה אדומה, יהיה אסור לקחת מהם גם כל חפץ אחר לבית המקדש! וזה לא ייתכן, ממשיכה הגמרא בגלל הסיפור שאנחנו כבר מכירים על דמה בן נתינה שבאו חכמים לקנות ממנו אבן לאפוד. הגמרא בעבודה זרה לוקחת את הסיפור שכבר ראינו בגמרא קידושין כדבר ברור ומובן, "עובדא", שממנו ניתן להקשות על תנאים ואמוראים.

¹³ ר' אליעזר ששלח אותנו ללמוד כיבוד אב ואם מדמה בן נתינה, צריך להסביר כעת את שיטתו ההלכתית מול הסיפור הנמסר בשמו שמתחיל בתרומה למקדש ונגמר בפרה אדומה. בשניהם לא היה לחכמים שום היסוס מלקיחה מגוי. ולא עוד, אלא גוי שעפ"י הירושלמי, הפך את כיבוד אב ואם שלו לעבודה זרה ממש (האבן שעליו ישב אביו). איך יעמיד ר' אלעזר את שיטתו ההלכתית המתבססת על דרשות פסוקים שלקיחה היא רק לישראל, או חמור מזה על החשד שעובדי כוכבים מקיימים יחסי מין עם בהמות (רביעה, ראה בגמרא שם), מול סיפור שמובא בשמו הוא על התנהגות ערכית של "עושי מצוות בגויים" (לשון הירושלמי לעיל) שממחיש את הגינותם ואמינותם? ר' אליעזר אכן נדחק לסיטואציה מורכבת (או כך לפחות נדחקו האמוראים המסבירים את שיטתו כמו רב שילא), שחכמים קנו את הפרה האדומה מיהודי שקנה אותה קודם באופן פרטי מדמה בן נתינה! "פרט קטן" שמשנה את כל מהות הסיפור. ראה גם בהמשך הגמרא שם שרבי אליעזר מכנה את דמה בן נתינה "רמץ" ונותן תירוץ דחוק נוסף שישראל היו משמרים את הפרה משעה שנולדה! לעומת תירוץ אלה, ראה דף קודם בגמרא שחכמים שמתירים לקנות מגוי, לא בהכרח עושים זאת מטענה נגדית של ערכים מוסריים, אלא משיקול פשוט וענייני של "משום ניחא פורתא" - לא מפסיד טובא", היינו הגויים מודעים לערך הגבוה של פרה אדומה (ואולי גם צרכי מקדש אחרים) ולא יסתכנו להפסיד ממון זה, בשל דעותיהם או יחסם לעבודת הפולחן היהודית. ראה רש"י שם: "לא מפסיד טובא - דמים יקרים של פרה אדומה". ואכמ"ל.

פסיקתא רבתי (איש שלום) פייסקא יד פרה – שילוב נוסחאות ומקורות¹⁴

למדנו רבינו: פרה אדומה כשהייתה נעשית, אם היה מותר לישראל ליקח מן הגוי. כך שנו רבותינו: אין לוקחים פרה אדומה מן הגוי כדברי ר' אליעזר וחכמים אומרים לוקחים.¹⁵ ומה טעמו של ר' אליעזר שאמר אין לוקחין פרה אדומה מן עכו"ם? מפני שהעכו"ם חשודים על העבירות ולהחטיא את ישראל.¹⁶

א"ר פנחס הכהן בן חמא שאמר בשם רבותינו: מעשה היה שנצטרכו ישראל לפרה אדומה ולא היה מוצאים. ואח"כ מצאו אותה אצל עכו"ם אחד. הלכו ואמרו לו: מכור לנו את הפרה שיש לך שאנו צריכים לה. אמר להם: תנו את דמיה וטלו אותה. וכמה הם דמיה? בשלשה זהובים או בד' זהובים. אמרו לו: ואנו נותנים. עד שהם הולכים להביא את הדמים הרגיש אותו העכו"ם להיכן הם צריכים את הפרה. וכיון שבאו והביאו את דמיה, אמר להם: איני מוכרה לכם. אמרו לו: שמא להוסיף על דמיה אתה מבקש, ואם אתה מבקש אנו נותנים לך כל מה שתבקש. ואותו רשע, כל שהיה רואה אותם דחוקים, עילה היה עליהם.¹⁷ אמרו לו: טול לך ה' זהובים והוא לא היה מבקש.¹⁸ - טול עשרה, טול כ', עד שהגיעו לקי' והוא לא היה מבקש. ויש מרבתינו אומרים עד שהגיעו ליתן לו אלף זהובים. כשקיבל עליו ליתנה להם באלף זהובים והתנו עמו והלכו להביא לו זהובים.¹⁹ מה עשה אותו הרשע? אומר לגוי אחר חברו: בוא וראה היאך אני משחק ביהודים הללו. כלום הם מבקשים אותה ונותנים לי כל הדמים, אלא מפני שלא עלה עליה עול. הריני נוטל את העול ונותנו עליה, ומשחק אני עליהם ואטול את ממונם. כן עשה, נטל את העול ונתן עליה כל הלילה. וזה היא סימנה של פרה שלא עלה עליה עול, שתי שערות יש בצוארה במקום שעול נתון, וכל זמן שלא עלה עליה עול שתי שערות זקופות הם. ניתן עליה עול, מיד שתי השערות נכפפים. ועוד סימן אחר יש בה. עד שלא עלה עליה עול עיניה שוות. עלה עליה עול, עיניה שורות²⁰ והיא מתחלפת פוזלת ומסתכלת בעול. כיון שבאו ליקח אותה ממנו וכל אותו הזהב בידם והראו לו הזהב, מיד נכנס והעביר את העול מן הפרה והוציאה להם. כיון שהוציאה להם התחילו מסתכלים בה ורואין את סימנה. אותם ב' שערות שהיו זקופות שנכפפו ועוד עיניים מן העול שנפלו. אמרו לו: טול את פרתך אין אנו צריכין לה, שְׁחוק באמך.²¹ כיון שראה אותו רשע שהחזירו לו פרתו ויצא ריקם מכל אותם זהובים, אותו הפה שאמר אני משחק בהם התחיל אומר: ברוך שבחר באומה הזו, ונכנס לו לתוך ביתו ותלה את החבל וחנק את עצמו. כן יאבדו כל אויבך ה'.

¹⁴ פסיקתא רבתי הוא מדרש ארץ ישראלי מהמאות השישית-שביעית (ראו [תקציר מדרש זה כאן](#)). סביר שמחברו הכיר את המקורות שהבאנו עד כאן: הספרי, גמרא בבלי קידושין ועבודה זרה וירושלמי קידושין ופאה; ומכולם הוא בוחר ללכת דווקא בדרכו האנטי-גוית של הספרי זוטא, אבל תוך שיבוש הנושא בדיון ההלכתי אם לוקחים או לא לוקחים פרה אדומה מגויים שמקורו בגמרא עבודה זרה הנ"ל, שגישתה כפי שראינו איננה שלילית ומתקשה בהסבר שיטתו של ר' אליעזר שפסל פרה אדומה מגויים. נוצר כאן שילוב ייחודי ומעניין כפי שנראה.

¹⁵ מסכת פרה פרק ב משנה א: "... ר' אליעזר אומר: אינה נלקחת מן הגויים וחכמים מכשירים". ובגמרא עבודה זרה הנ"ל מובא: "וכן היה ר' אליעזר פוסל בכל הקרבנות כולם". אבל חכמים אומרים: "כל צאן קדר יקבצו לך ... יעלו על רצון מזבחי" (ישעיהו ט ז)

¹⁶ מהו "להחטיא את ישראל" ומנין לקח הפסיקתא רעיון זה? אם מהגמרא עבודה זרה הנ"ל, הרי שם מדובר על רביעה שהיא מעשה מגונה שמטיל מום, אבל אינו החטאה של יהודי. נראה שהפסיקתא סוללת כאן דרך מיוחדת ומשולבת משלה.

¹⁷ ככל שהוא ראה שהם דחוקים או דחוקים לקנות את הפרה, היה מעלה עליהם את המחיר.

¹⁸ לא הסכים, לא התרצה. מבקש - מתרצה. מסכים למכור.

¹⁹ כבר לעיל משמע שהייתה ביניהם הסכמה כשהם אמרו לו: ואנו נותנים, אך הגוי חזר בו. כאן נראה שכבר הייתה "תקיעת כף" והסכמה יותר ברורה על העסקה. אך עדיין הגוי מבקש תחבולות. אם לא של כסף, אז של שחוק ולעג.

²⁰ משמע להסתכל לצדדים ולא ישר. לא "לחזית שור", אלא "לימין שור". ראה שוב בספרי זוטא לעיל "היו עיניה בולטות למקום הָנִיר".

²¹ תעשה צחוק מאמא שלך. יש לסלאנג של מינו שורשים קדומים. ראה עוד דוגמא בבראשית רבה עה ה כאשר יעקב אומר לעשו: "עם לבן גרתי - נתתי אותו בחֶפְתִּי (בשפת בגדי) - את לבן, רבם של הרמאים" - שמתני בכיס הקטן. אז תיזהר לך. וראו גם "הכרס טוענת את הרגליים (בראשית רבה ע ח כהליכת יעקב לחרן) שהוא מעין "הצבא הולך על קיבתו".

²² עד כאן ממש כמו מדרש ספרי זוטא לעיל, רק בהרחבת יתר. ובאופן דומה גם מדרש תנחומא (בובר) פרשת חקת סימן ג: "למדנו רבינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים, מהו שתהא כשרה? כך שנו רבותינו פרה שקרניה וטלפיה שחורים כשרה, אבל כולה צריכה שתהא אדומה. אמרו: מעשה שהיו מחזירין שנה אחת ומבקשים פרה אדומה תמימה. באו אצל עובד כוכבים אחד ומצאו אצלו, אמרו לו: מכור אותה לנו. ראה אותן שהיו צריכים לה הרבה, התחיל מתפרנית עליה. אמרו לו: בכמה? אמר להם: במאה זהובים. אמרו לו: טול והוציאה ונתנו לו. נכנס לביתו ויצא, אמר להו: איני מוכרה אם אין אתם מוסיפים לי. הוסיפו לו חמשים זהובים. ועוד נכנס לביתו ויצא, עד שנתנו לו שלש מאות זהובים. אמר בינו לבין עצמו: אני אלעיג על היהודים, נכנס ונטל העול והניח על צוארה כל הלילה. לבוקר הוציאה להם, כשראו אותה ידעו שעלה עליה עול, שראו עיניה מפלבלות, כשהן באין ליתן עליה עול מפלבלות עיניה, ומבטת בעול. כיון שראו סימניה שעלה עליה עול, אמרו לו: תן לנו זהובים, שאפילו בחנם אין אנו נוטלין ממך, אין אנו צריכים לה. כיון שראה אותם שמסתכלים בה, וידעו שעלה עליה עול, נתן להם ממונם, והתחיל מקלס להקב"ה ואמר: ברוך אלהיכם שנתן בכם חכמה ודעת. החזיר להם את זהובים וחנק לעצמו. להודיעך שגזירת הכתוב היא שלא יהא מביאין אלא פרה אדומה (תמימה), מנין? ממה שכתוב בענין: ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום אשר לא עלה עליה עול".

הא למדת שמכל מקום לוקחים פרה בין מישראל בין מגוי. שלא תאמר כתוב בתורה שאין ליקח פרה אלא מישראל אלא אפילו מן הגוי. מניין? ממה שקראו בעניין: דבר אל בני ישראל ויקחו אליך וגוי.²³

פתרון תורה פרשת זאת חוקת התורה עמוד 177²⁴

דבר אחר: פרה. למה הדבר דומה? לתינוק שטינף בתוך פלטיץ שלמלך. אמר המלך: תבוא אמו ותקניח את בנה מה שעשה. כך, חטאו ישראל בעגל וכעס עליהן הקב"ה, אמר: תבוא הפרה אמו של עגל ותכפר על מעשי העגל.²⁵ מעשה: שאל הדרינוס שחיק עצמות את רבן יוחנן בן זכאי, אמר לו: מה עיסקה של פרה הזו, שאתם אומרים מביאין עץ ארז ואזוב ומים ומזין על הטמא ואומרים הרי הוא טהור? אמר לו: לא ראית מימך אדם שיש בו רוח? ... ומה הן עושין לו? מביאין עיקרין ומעשנין תחתיו ומיד השד בורח הימנו ... אף הטומאה הזו רוח הוא ושוכנת על אדם והרוח נתונה עליו והן מזין עליו והרוח הולכת הימנו ... כיון שהלך לו אמרו לו תלמידיו: רבינו הרי סילקתה לאותו בדברים, לנו מה את משיב? אמר להן: לא המת מטמא ולא המים מטהרין, אילא גזרת מלך מלך המלכים ב"ה היא – "זאת חקת התורה".²⁶

דבר אחר: ויקחו אליך וגוי, מיכן אמר ר' אליעזר: אינה ניקחת מן הגוים וחכמים אומרים נקחת מכל מקום. אמר ר' תנחום: מעשה בגוי אחד שהיתה לו פרה אדומה בביתו וביקשה גיזברין באלף אלפים דינרי זהב. נטל מהן ואמר: המתינו לי עד הבוקר, והניח עול על צוארו (צווארה) והיה מוליכה ומביאה כדי לפוסלה. למחר ראה חכמין ופסלוה. אמר ר' אבהו: לא משום חכמה פסלוה, אילא שראו עליה מקום העול. זו אמרו לו: אין פרתך אילא לסכין. מיד חנק את עצמו ומת. מי גרם לו? אילא שביקש להתענות (להתענות) את החכמין. אמר ר' אבהו: ראה כמה מעלות בין צדיקים לרשעים.²⁷

שוב מעשה בגוי אחד באשקלון דמה בן נתניה שמו. והיו גזברין מבקשין הימנו אבנים לאפוד באלף אלפים דינרי זהב. ובא ומצא מפתיה של אוצר תחת ראשו של אביו והיה נכנס ויוצא ולא הודיעו. ואילו היו מוסיפין עד מאה אלפים דינרי זהב. אמרו שמא הובית (להרבות) הוא מתכוין? כיון שניקר אביו נתן להם ולא נטל מהן אילא דינר. אמר להן: כשאיני מצטער את אבי, אטול מכם שכר? שישלם לו הקב"ה.²⁸ באותו היום נולדה לו פרה אדומה בביתו. לשנה אחרת באו חכמי ישראל ובקשוה. אמרו: בכמה? אמר להן: במה אתם רוצים לפי שנאמנים אתם. אמרו לו: בוא עמנו ללשכת הבית וטול את דמיה. ובא עמהן. כיון שפתחו לו את הלשכה מצאוה מלאה דינרי זהב והיו נותנין לו עד שהוא צוח ואמר דיי. כיון שלא נטל, נדבקין כל דינרין זה בזה ואין כל בריא יכול ליטול מהן אחד אפילו בקרדום, עד שנטלן כולן. מיד נתן שבח והודאה לפני הקב"ה.²⁹

²³ לאחר שלקחה הפסיקתא את מדרש ספרי והפליגה והרחיבה בגנות הגוי הרמאי והחמדן, היא חוזרת ועוטפת את כל הסיפור בדיון ההלכתי, מחלוקת ר' אליעזר וחכמים אם לוקחים פרה אדומה (וקרבנות וחפצים אחרים למקדש) מגוי או לא. הסיפור שהיוה קושיה לשיטת ר' אליעזר בגמרא עבודה זרה, הופך כאן למרכז המדרש ואין שום בעיה עם כך שאחרי כל הגנות, ההלכה היא כחכמים. מה רוצה פסיקתא רבתי לומר לנו במדרש זה? שאין להימנע מיחסי מסחר עם גוים, גם לענייני קדושה וקרבנות, גם כשאינם אמינים? שמה שצריך לעשות הוא פשוט לפקוח עין ולהיזהר? ולבדוק ולשוב ולבדוק, אך לא להימנע ביחסי מסחר איתם? גם סיום המדרש: "מניין? ממה שקראו בעניין דבר אל בני ישראל ויקחו אליך וכו'" לכאורה תמוה שהרי זה הפסוק של ר' אליעזר (אליבא דרב שילא בגמרא!) חכמים דורשים שם את הפסוק בישעיהו ט ז: "כל צאן קָדָר יִקְבְּצוּ לָךְ ... יַעֲלוּ עַל רִצּוֹן מִזְבְּחִי". נראה שיש להשלים דוגמת דרשות דומות, שחכמים קוראים את הפסוק כך: "ויקחו אליך – מכל מקום". וצריך עוד עיון.

²⁴ בחרנו לסיים במדרש מאוחר שלבטח בנוי על המדרשים שהבאנו לעיל ואחרים ואולי דווקא האופן בו הוא מניח אותם אחד ליד השני יוצר מדרש חדש. כל אחד מתחיל ב: "דבר אחר" וכולם ביחד הם אולי "דבר אחד" מיוחד. מדרש פתרון תורה הוא מדרש בבלי מתקופת הגאונים, מתקופת רב האי גאון, אם לא שהוא עצמו חיבר אותו. ראה [סקירה על מדרש זה כאן](#).

²⁵ מקור קטע זה הוא סביר פסיקתא דרב כהנא פיסקא ד - פרה אדומה: "מפני מה כל הקרבנות באין זכרים וזו באה נקיבה? א"ר אייבו: לבן שפחה שטינף בפלטיץ של מלך. אמר המלך: תבוא אמו ותקנח את הצואה בחיקה. כך אמר הקב"ה: תבוא פרה ותכפר על מעשה העגל". וכן הוא במדרש במדבר רבה יח ט, תנחומא חוקת סימן ח ועוד. בניגוד להלכה שאין תוקעין בשופר של פרה ואין הכהן הגדול משרת בבגדי זה "שלא יעשה סניגור קטיגור", כאן אין שום בעיה באזכור חטא העגל – אדרבא. זו תחנתנו הראשונה – פרה אדומה כתזכורת לישראל שעבדו עבודה זרה. ראו דברינו [קטיגור נעשה סניגור](#) בדפים המיוחדים.

²⁶ תחנה שנייה היא הגוי המקנטר ואולי אפילו מלגלג, אבל בעצם מציב מולנו את האתגר של סוד מעשה פרה אדומה עד שאין לנו תשובה חוץ מאשר: חוקה חקתי, גזירה גזרתי. גם קטע זה מקורו בפסיקתא דרב כהנא פרשת פרה, כולל הפלגה שם לחכמת שלמה שלא הצליחה לפצח את "טעם פרה", אך למשה ולרבי עקיבא (תלמידו של ר' אליעזר) ניתנו. וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו [אמרתי](#) [אחכמה והיא רחוקה ממני](#) וכן [חוקה חקתי גזירה גזרתי](#), בפרשת חוקת.

²⁷ תחנה שלישית (אחרי הרבה העתקות ושיבושים, חלקם תקנו בעזרת מהדורת א. א. אורבך), הגוי הרמאי והלא אמין, לא רק שואל שאלות, תמה או אפילו מלגלג. כשיטת ספרי זוטא בו פתחנו, פסיקתא רבתי וממשיכיהם.

²⁸ כך נראה לנו לפסק את המשפט הזה ואפשר גם פיסוקים אחרים.

²⁹ תחנה רביעית, נוסח הגמרות בבלי ובירושלמי בשבחו של דמה בן נתניה (בתוספת הרחבות והפלגות שהזמן גרמן) – הגוי ההגון והאציל שלא רק שמקפיד על כיבוד אב ואם, אלא שלא רוצה להינות מכם, גם לא כאשר נולדה לו פרה אדומה שהוא שכר עקיף

שבת שלום
מחלקי המים

מים אחרונים: רבים וטובים הרחיבו והעמיקו בסיפור של דמה בו נתינה ודמותו. ראה י. פרנקל, עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, עמ' 141-144, תל אביב, תשמ"א. וכן ש' ולר, נשים ונשיות בסיפורי התלמוד, עמ' 96-99, תל אביב תשמ"ג. וראה עוד: שמא פרידמן, "דמא בן נתינה: לדמותו ההיסטורית, פרק בחקר האגדה התלמודית", בתוך: יהושע לוינסון ואחרים (עורכים), הגיון ליונה – קובץ מחקרים לכבודו של יונה פרנקל - ירושלים, מאגנס, תשס"ז.

למצווה. עד שהכסף ממש נדבק בו ולא הועילה לו צניעותו. הרי לנו מחרוזת שיצר כאן בעל פתרון תורה ואולי אנחנו יצרנו זאת: בתוך שתי הגישות הפוגמות בגויים ורואות בהם מלגלים או גרוע מזה רמאים. מנצלים את הדין המיוחד של פרה אדומה לצרכיהם הרוחניים והחומריים. אך במעטפת, מזה אחד: תזכורת לחטאי עם ישראל בעגל כפתיח (אין לכם מה להתגאות); ומזה אחד: הכרה בגויים נאורים ומתוקנים שלש מה ללמוד מהם כסוגר. ואם יצרנו מדרש חדש – תיתי לנו.